

okuyanın dikkatini çeken, ilgisini ve merakını uyaran âyetlerle başlar; aynı şekilde konunun tamamlandığı kanaatini veren, söylenmesi gerekli son söz mahiyetinde bir üslup ve anlam taşıyan âyetlerle biter. Tefsir ilminde bu âyet veya âyetler grubundan ilkinde "fevâtihu's-süver", ikincisine de "havâtîmü's-süver" denir.

Havâtîmü's-süver konusu iki yönden önemli görülmüş ve incelenmiştir. a) Sürenin lafız ve mâna olarak nasıl bittiği; b) Süre sonunun, gerek dahil olduğu sürenin gerekse bir sonraki sürenin başlangıç kısmıyla ne gibi münasebeti bulunduğu. Bu konulardan ilki belâgat, ikincisi "münâsebâtü'l-âyât ve's-süver" disiplinleri çerçevesinde ele alınır.

Sürelerin lafız ve mâna olarak çeşitli şekillerde sona erdiği görülür. Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir: 1. Açıklama. Fâtiha sûresi, Allah'tan istenen doğru yolun (sırat-ı müstakîm) iman nimetine erişmiş müminlerin yolu, buna ters düşen yolun ise ilâhî gazaba uğrayanlarla sapıklığa düşenlerin yolu olduğu şeklinde bir açıklama ile sona erer. 2. Dua. Bakara sûresinin son iki âyeti buna bir örnek teşkil eder: "Ey rabbimiz! Affına sığındık. Dönüş sanadır. Ey rabbimiz, bizi affet, bize acı, bize yardım et!" (2/285-286). 3. Emir ve tavsiye. Âl-i İmrân sûresi, "Ey iman edenler! Sabredin, sebat gösterin; -cihad için- hazırlıklı ve uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki başarıya ulaşabilesiniz" (3/200) cümleleriyle son bulur. 4. Ahkâm. Nisâ sûresinin son âyeti miras hukukuna dair bazı hükümleri açıklamaktadır. Bu aynı zamanda en son inen hüküm âyetidir. Burada, "Senden fetva isterler. De ki: Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor" denildikten ve miras hükümleri sıralandıktan sonra süre şu cümlelerle sona erer: "Şaşırmamanız için Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir" (4/176). 5. Tâzim ve tebci. Buna Mâide sûresinin son âyeti örnek gösterilebilir. Bu âyette Allah zâtının yüceliğini, güç ve kudretinin sonsuzluğunu bildirir: "Göklerin, yerin ve içlerindeki her şeyin mülkiyeti Allah'ındır; O her şeye hakkıyla kâdirdir" (5/120). 6. Vaad ve tehdit. En'âm sûresi ilâhî vaad ve tehdit ifade eden şu âyetle biter: "Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği nimetler hususunda sizi denemek için kiminizi kiminizden derece yönünden üstün kılan O'dur. Şüphesiz rabbın cezası çabuk olandır ve gerçekten bağışlayan, merhamet edendir" (6/165). 7. Teşvik. Buna örnek

olarak A'râf sûresinin son âyeti zikredilebilir. Âyette meleklerin halinden övgüyle söz edilir ve dolaylı olarak insanlar onlar gibi olmaya özendirilir: "Şüphesiz rabbinin katındakiler büyüklük taslayıp O'na kulluk etmekten kaçınmaya kalkışmazlar. O'nu tesbih eder ve yalnız O'na secde ederler" (7/206). Enfâl sûresi de cihada ve sıla-i rahime teşvik eden âyetle sona erer (8/75). 8. Hz. Peygamber'in Allah'a olan sarsılmaz iman ve güvenini beyan. Buna bir misal teşkil eden Tevbe sûresinin son âyeti şöyledir: "Ey Muhammed! Yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben sadece O'na güvenip dayanırım. O yüce arşın sahibidir" (9/129).

Sürelerin başlangıcı ile (matla') sonu (makta') arasında bir uyum (tenâsüp) bulunması Kur'an-ı Kerim'in edebî i'câzının neticesi olup bu konu tefsir ilminin "münâsebâtü'l-âyât ve's-süver" disiplini içerisinde ele alınır (Süyûtî, *Merâsîdül-makâtîf*, vr. 86^b). Meselâ Hz. Mûsâ'nın tebliğ faaliyeti ve mücadelesine geniş yer veren Kasas sûresinin baş tarafında Mûsâ'nın, "Rabbim! Bana lutfettiğin nimetlere andolsun ki artık mücrimlere asla arka çıkmayacağım" dediği bildirilir (28/17); son kısmında ise Hz. Peygamber'e şöyle hitap edilir: "Şu halde sakın kâfirlere arka çıkma! Rabbine davet et. Asla müşriklerden olma! Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapıp yalvarma!" (28/87-88). Yine bu sürenin baş tarafında Hz. Mûsâ'nın vatanından ayrılmak mecburiyetinde kaldığını, fakat daha sonra geri döndüğünü anlatan âyetlerle (21-30), sonunda Resûl-i Ekrem'in hicretten sonra tekrar Mekke'ye döndürüleceğini vad eden âyet de (85) fevâtihu's-süver ile havâtîmü's-süver arasındaki uyuma bir örnektir. Zemaşşerî, "Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir" (el-Mü'minûn 23/1) diye başlayıp, "Şurası muhakkak ki kâfirler iflâh olmaz. Resûlüm de ki: Bağışla ve merhamet et rabbim! Sen merhametlilerin en iyisisin" (23/117-118) cümleleriyle biten Mü'minûn sûresinin de bu konuda bir örnek olduğunu kaydetmektedir (el-Keşşâf, III, 57).

Birçok müfessir, bir sürenin son âyeti veya son tarafları ile onu takip eden sürenin başlangıcı arasında da lafız ve mâna uyumunun bulunduğunu göstermeye çalışmış, tefsir ilminde "münâsebâtü'l-âyât ve's-süver" içinde bu konu da ele alınmıştır. Ancak çok defa süreler arasında bir münasebet kurmak için aşırı bir gayret gösterildiği dikkati çeker. Bu hu-

susta bir doktora çalışması yapan (bk. bibl.) Mehmet Faik Yılmaz'ın kanaatine göre kırk üç sürede böyle bir uyum bulunmakta olup bu süreler birbirinin devamı gibi görünmektedir (ayrıca bk. MÜNÂSEBÂTÜ'L-ÂYÂT ve's-SÜVER).

Fevâtihu's-süver ve havâtîmü's-süver konuları ulümü'l-Kur'an'a dair eserlerde genellikle birbirini takip eden iki ayrı başlık altında incelenmektedir (Zerkeşî, I, 164-181, 182-186; Süyûtî, *el-İtkân*, II, 967-977). İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî *el-Burhân fî tertîbi süveri'l-Kur'an*'ında (Fas 1410/1990) ve Süyûtî gerek yukarıda adı geçen risâlesinde gerekse *Tenâsüku'd-düer fî tenâsübi's-süver* adlı eserinde (Beyrut 1406/1986) bazı yönleriyle bu konuyu ele almıştır. Öte yandan Zemaşşerî *el-Keşşâf*, Fahreddin er-Râzî *Mefâtîhu'l-ğayb*, Ebû Hayyân el-Endelüsî *el-Bahrü'l-muhtâ* ve özellikle Bîkâfî *Nazmü'd-düer*, Âlûsî *Râhu'l-me'ânî*, Reşîd Rızâ *Tefsirü'l-menâr*, Elmalılı Muhammed Hamdi *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsirinde bu konu üzerinde durmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İşfahânî, *el-Müfredât*, "h" tm md.; *Lisânü'l-Arab*, "h" tm md.; Zemaşşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), III, 57; İbnü'z-Zübeyr, *el-Burhân fî tertîbi süveri'l-Kur'an*, Fas 1410/1990; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 164-181, 182-186; Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), II, 967-971, 972-977, 985-989; a.m.f., *Merâsîdül-makâtîf fî tenâsübi'l-makâtîf ve'l-metâli'*, Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 1030/17, vr. 86^b; a.m.f., *Tenâsüku'd-düer fî tenâsübi's-süver* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1406/1986; Mehmet Faik Yılmaz, *Âyetler ve Süreler Arasındaki Münâsebet* (doktora tezi, 1995, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 193-204.

MUSTAFA ÇETİN

HÂVER

(خاور)

1884 yılında

İstanbul'da yayımlanan
fikir ve edebiyat dergisi.

II. Abdülhamid döneminin edebî-fennî süreli yayınları arasında kısa ömürlü bir dergi olup Halit Ziya (Uşaklıgil) tarafından "o zamanın en mühim bir risâlesi" olarak kabul edilir. 15 Cemâziyelâhîr - 1 Şâban 1301 (12 Nisan 1884 - 27 Mayıs 1884) tarihleri arasında sadece dört sayı yayımlanan dergi, her biri otuz iki sayfa olmak üzere 128 sayfalık bir koleksiyon teşkil eder. İmtiyaz sahibi olarak İzmirli Ubeydullah'ın görüldüğü *Hâver*'i Halit Ziya, onunla beraber Menemenlizâde Mehmed Tâhir, Beşir Fuad ve Küçük Azmi

beylerin çıkardığını söyler. Ayrıca ilk sayı-
da Nevrekoplu Mahmud Hâmid Hoca'nın
tahrir heyeti reisliğini kabul ettiği belir-
tilmiştir.

Devrinin hemen bütün dergileri gibi
başlık kenarında "siyâsiyattan mâada
her şeyden bahs edeceği" ifade edilmek-
le beraber *Hâver*'de belli konuların yo-
ğunluk kazandığı görülmektedir. Dergi-
nin edebî muhtevası Menemenlizâde Tâ-
hir'in yedi, Muallim Nâci'nin dört, Nâzi-
mülhikem lakabıyla meşhur Ahmed Ham-
di'nin bir şiiriyle yine Menemenlizâde'nin
"Şiir ve Şair" başlıklı makalesinden iba-
rettir. Şiirler eski tarzın devamı olan ka-
side ve gazellerle şekil ve muhteva bakı-
mından değişik yeni tarz manzumeler-
dir. Dönemin hemen bütün gazete ve
dergilerinde görülen, çoğu Batı dünya-
sındaki icat ve keşifleri, sağlıklı ilgili ha-
berleri veren fennî yazılar Besim Ömer
(Akalm), kardeşi Mustafa Azmi, eğitimci
Hüseyin Avni gibi yazarlar tarafından ka-
leme alınmıştır.

Beşir Fuad'ın *Hâver*'deki yazıları, ken-
di pozitivist dünya görüşü doğrultusun-
daki ilk kalem tecrübeleri arasında yer

alır. Edebiyata ve metafiziğe karşılık po-
zitif ilimlerin savunucusu olan Beşir Fuad
müşahede, tecrübe ve ispat edilemeyen
hiçbir şeyin gerçek olamayacağını telkin
için kaleme aldığı makalelerinde akla ve
tecrübeye ilgisiz kalan, hatta karşı çıkan
dinî davranışları hedef almıştır. Tenkitle-
rinde de hıristiyanların ve özellikle Kato-
lik kilisesinin engizisyonu, ilim adamları-
na yapılan zulümleri ("Târîh-i Felsefeden
Bir Katre: Geordano Bruno", nr. 1, s. 22-
26), bâtıl inançları, aziz olarak bilinen din
adamlarının cehalete, menfaate dayana-
nan maceralarını, onların ahlâk dışı ha-
yatlarını ("Saint Trofem'in Dizkapağı",
nr. 2, s. 58-61; "Katoliklerin İki Velîsi", nr.
3, s. 92-95; "İgnace de Loyola ve İsa Şir-
keti", nr. 4, s. 115-118) konu alır. İkel bir
materyalist görüşü dayanan "kuvvetin
bekâ ve adem-i imhâsı"ndan söz eden
makaleler tercüme eder ("Hararet ve
Hayat", nr. 1, s. 13-17). *Hâver*'in meka-
nik ilmiyle ilgili konularını da yine devrin
önemli yazar ve muallimlerinden Meh-
med Nâdir yazmıştır.

Bu makalelerin ortak özellikleri dikka-
te alındığında Ubeydullah Efendi'nin "Al-

lâme-i Zû-fünûn Abdurrahman İbn Hal-
dûn" (nr. 2, s. 53-58) başlıklı yazısıyla Nev-
rekoplu Mahmud Hâmid Hoca'nın yazıla-
rı derginin en aykırı konularını teşkil et-
mektedir. Fâtih dersîlarından olan
Mahmud Hâmid'in *Hâver*'de *Kimyâ-yı
Sa'âde*'ten bazı bahisleri çevirdiği, felâ-
sifenin âlemin kıdemi konusundaki ka-
naatlerine reddiye gibi birtakım kelâm
bahisleri hakkında makaleler yazdığı gö-
rülmektedir. Bu yazılarından birinde (*Hâ-
ver*, nr. 3, s. 65-69) "eb'âdın adem-i tenâ-
hîsini burhân-ı tatbîkî ve burhân-ı sülle-
mî ile ispatlamak"tan bahsetmesi üzeri-
ne devrin basınında tartışma çıkmış, ön-
ce Ahmed Midhat Efendi *Tercümân-ı
Hakikat*'te buna itiraz etmiş, Cevdet Pa-
şa da *Tarîk* gazetesinde "*Tarîk*'in kütüb-i
riyâziyye münekkidi" imzasıyla hem Ah-
med Midhat'ı hem de Mahmud Hâmid'i
tenkit etmiştir. Yazarları arasında çıkan
ihtilâftan dolayı *Hâver* kapandıktan bir
süre sonra Beşir Fuad'ın, imtiyazı kendi
üzerinde olarak çıkardığı *Güneş* dergi-
sinde Mahmud Hâmid Hoca dışındaki he-
men bütün kadroyu muhafaza etmesi,
söz konusu ihtilâfın kaynağının bu gibi
yazılar olduğunu düşündürmektedir.

Hâver, 2. sayısından itibaren sekizer
sayfalık ilâvelerle Şeyh Galib'in *Hüsn ü
Aşk* mesnevisini yayımlamaya başlamış-
sa da derginin kapanması sebebiyle eser-
in ancak dörtte birini verebilmiştir.

Hâver'in tam bir koleksiyonu İstanbul
Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda bulun-
maktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, İstanbul 1936, I,
166; Orhan Okay, *Beşir Fuad*, İstanbul 1969, s.
48-50, ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., "Güneş", *DLA*,
XIV, 296-297; Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin
Türkiye'ye Girişi*, İstanbul 1986, s. 229; Hasan
Duman, *Katalog*, s. 147; Necat Birinci, *Menem-
enlizâde Mehmed Tahir*, Ankara 1988, tür.yer.;
Ahmet Turan Alkan, *Ubeydullah Efendi'nin
Amerika Hatıraları*, İstanbul 1989, s. 10, 22;
Hüseyin Şem'i, "Nevrekoblu Mahmud Efendi",
Mihrab, sy. 8, İstanbul 1340, s. 254; "Hâver",
TDEA, IV, 165.

M. ORHAN OKAY

HAVF

(الخوف)

İnsanın Allah katındaki
durumu hakkında hissettiği
korku ve kaygıları ifade etmek üzere
kullanılan bir terim.

Sözlükte "korkmak, kaygılanmak, en-
dişe duymak" gibi anlamlara gelen *havf*
kelimesi, genellikle "hoşlanılmayan bir
durumun başa gelmesinden veya arzu-

Hâver
dergisinin
1. sayısının
ilk sayfası

